

קשר השתיקה הפולני * נתן זך תוקף * גאולת

הכבוד האבוד של הספרות העברית * ארון המתים היהודי

של חנוך ברטוב * הפגז של יצחק אורפז

בעולם

העיפרון הכחול

באחרונה הגיעו למערב כמה עותקים של כתביעת ספרותי-מחתרת בשם Zapis 1 שראה אור בפולין. כתביעת זו נוסדה בידי קבוצה של מחברים פולניים, כמחאה על הצנזורה הפוליטית המונעת מהם לפרסם בחופשיות את יצירותיהם.

בחוברת זו חברו יחדיו 17 סופרים, משוררים ומבקרים נודעים, שכתביהם נפסלו בעיפרון הכחול של הצנזורה, ביניהם קטעים מרומן שטרם ראה אור של יזי אדנוייבסקי, סיפור של קוימיז' בראנ-דייס ** ועבודות של המשורר המנוח אבי טונין סלונסקי. בדברי המבוא לחוברת כותב סטניסלאב ברנצ'אק על הסיבות שהביאו לפירסומה:

"סופר פולני אינו מורשה כיום להעלות הערות ביקורתיות על האידיאולוגיה המרכיבית-לניניסטית, רית'ה-מועצות, המישטרה או הצבא כפולין. כמו כן נימנע ממנו להזכיר עובדות היסטוריות מדויקות, או אישים שהם כבחינת טאבו - כרוז לו שאם יימצאו נושאים אלה כעבודותיו הם יימחקו, ואם יגויס בהם, הרי שיצירתו תיגנז לחלוטין..."

מרשימתו של ברנצ'אק ניתן ללמוד, כי מוטב לו לסופר פולני להתייחס גם בכור בדראש לנושאים הבאים: "שלא להזכיר כור סופר פולני גולה כלשהו; להרבות בהתייחסות להיסטוריה של רוסיה הצארי, מבלי לכתוב בחופר כבוד על הצארי

אופל ומרצדס נהדרות דהרו על ה"כפיש...". מחק הצנזורה את המילה, נה"דרות"; שלא להרבות בעבודותיו כמיר לים כמו, רמורטיה, חופשי, סוב"לנות, עצמאות; שלא להתווכח עם ע"ת תונות המיפלה, או להתכבד על השבון תוכניות פלוויזיה מטופשות; לא להשתמש במילה, טוטאליטריזם, ולא לגנות את תפקידה של הכנסייה במהלך ההיס"טוריה הפולנית, וכו'..."

במקום אחר ברשימת המבוא מצויין בפירוש שפולין, למרות כל זאת, היא המדינה בעלת מירב חופש הכתיבה בגוש הסובייטי.

מלחמת תרבויות

על ההתקרנפות

ב-19 בינואר 1978, אחרי שתיקה ארוכה יחסית, כתב המשורר נתן זך שיר-מחאה שפורסם שמונה ימים מאוחר יותר במוסף הספרותי של ידיעות אחרונות. תחת ה"כתרת למוות יש ממשלה. שיר זה פותח עידן חדש בשירה העברית, תוך שהוא

נתן זך

במקום בו שולטים שוטים

מבשר "מהפך תרבותי", המודגב בעיקר בותיהם של "המהפך המדיני" ו"המהפך הכלכלי". השיר נפתח בדימוי גלוי של תהליך ההתקרנפות, העובר בימים טרופים אלה על ישראלים רבים, הממירים את החזון הפועלי של המערך בהדר הרוויזיוניסטי של השלטון החדש. כותב המשורר: "התימסה שננס לא יוציא את בלעו אלא / בבית החרישת לארנקים / שם הוא עובר / מטמורפוזה / המכשירה אותו לנשים: / גם שינה היא צורה של נרקוזה / ולא רק לתימסחים. / העיר הנוטה להתאבד / דות / נוחתת כארם שפוי: / צדה מכ"שפות (מקפריסין) * תולה כיכרות בי אוויר, / שורפת בתי-קפה, עורכת ימי-זיכרון, / שיהיה זיכרון יפה. / המהנדס השוקע על הכיבוב / מכין מיקלט לע"כ ברושים, / שיכדלו להיים ארוכים..." ובהמשך: "גם הרמיון הפרוע ביותר / לא יוכל בשום אופן לאלתר / במקום * הכוונה, כנראה, למעצרו של העיתון נאי הקפריסאי."

ZAPIS I
Jerzy Andrzejewski
Stanisław Barańczak
Jacek Bocheński
Kazimierz Brandys
Tomasz Bukacinski
Andrzej Dąbrowski
Jerzy Ficowski
Jakub Karpiński
Jan Kott
Ryszard Krynicki
Jerzy Harbut
Marek Iwowski
Kazimierz Orłoś
Barbara Sadowska
Antoni Słonkowski
Barbara Toruńczyk
Wiktor Woroszyński
1977

רית יקסרינה הגדולה; סצנות אירוטיות; שלא לבקר מחברי ספרי-בלשים וספרי-ריגול; שלא לשבח את הנחיתות המע"רבית (דוגמה: מתוך המשפט, מכוביות * ספריו שראו אור בעברית הם: "האינקוויזטורים" (עם עובד) ו"מדגל על ההרים" (ספרית פועלים). ** בעברית ראה אור ספרו: "אם הקוליס".

בו שולטים השוטים. / פה שולט חוק הברזל כביפה. / זה הפגם בשיטה. / זוהי השיטה כולה. / ולמות יש ממה שלה. / די לככות בארץ הזאת: / הנה באים כבר משה שמיר ואורי צבי גרינ"כרג / ככים אחד גזר חוצב להבות / בשני - סנורויקי עם מרגרינה."

דומה כי שיר זה מהווה הכרזה שירית גלויה על "מלחמת תרבויות" בין שירי השפיות שנותרו בארץ, לבין המיתקרנפים, הפוסעים בעיקבותיהם של משה שמיר ואורי צבי גרינברג. הערה: כותרת שירי של נתן זך ולמות יש ממשלה היא פאראפרזה על כותרת שירו של המשורר הוולש-אנגלי דילן תומאס: "and death shall have dominion". כותרת זו שובשה לראשונה בעברית על-ידי אברהם יבין כך: "ולא תהי למוות ממשלה. אהרון אמיר השתמש בכותרת משובשת זו כשם לספרו על מלחמת תש"ח בירושלים (1955). התרגום השני לעברית נעשה בידי ההלניסט אהרון שבתאי (בחוברת עכשיו 6-5-1960). תחת הכותרת ולמות לא יהי שילטון. תלגום כותרת שירו זה של דילן תומאס לעברית, צריך להיות: ולמות לא תהא חזקה, והיי פוכו: ולמות יש חזקה.

ספרים

עוף-חול ספרותי

גרשון שקד, פרופסור לספרות עברית חדשה באוניברסיטה העברית בירושלים, פירסם החודש את הכרך הראשון של ספרו "הספרות העברית 1880-1970". בו הוא מתמודד עם נושא "הגלות" בספרות העברית.

הכרך מהווה אסופה של היסטוריה ספרותית, שבמרכזה גיבנות היצירות הספרותיות, זמנן ההיסטורי ורקען החברתי, באמות-מידה של ביקורת עניינית ובעלת פרסקטיבה.

"היספורה העברית" הוא למעשה הצגה ברוה ובהירה של ביוגרפיה קולקטיבית, המפענחת את התהליך ההיסטורי-ספרותי, שהיה בבחינת גושא דגל בחיים ה"חברתיים היהודיים. זהו מעין ציור של

נתן זך

במקום בו שולטים שוטים

השיר נפתח בדימוי גלוי של תהליך ההתקרנפות, העובר בימים טרופים אלה על ישראלים רבים, הממירים את החזון הפועלי של המערך בהדר הרוויזיוניסטי של השלטון החדש. כותב המשורר: "התימסה שננס לא יוציא את בלעו אלא / בבית החרישת לארנקים / שם הוא עובר / מטמורפוזה / המכשירה אותו לנשים: / גם שינה היא צורה של נרקוזה / ולא רק לתימסחים. / העיר הנוטה להתאבד / דות / נוחתת כארם שפוי: / צדה מכ"שפות (מקפריסין) * תולה כיכרות בי אוויר, / שורפת בתי-קפה, עורכת ימי-זיכרון, / שיהיה זיכרון יפה. / המהנדס השוקע על הכיבוב / מכין מיקלט לע"כ ברושים, / שיכדלו להיים ארוכים..." ובהמשך: "גם הרמיון הפרוע ביותר / לא יוכל בשום אופן לאלתר / במקום * הכוונה, כנראה, למעצרו של העיתון נאי הקפריסאי."

"ספרות הירואית". גרשון שקד מושפע בהגדרותיו את הספרות העברית מעצמות אחרות. י.ה. ברנר בהקשר לויקה שבין ספרות לחברה, והוא אף מצטט לצורך זה את ברנר: "כלום אין העם, שפת-היום ומולדת-העם - תנאים הכרחיים למציאת ספרות לאומית? וספרות, אשר שלוש אלה אין לה, ספרות ההולכת בלי כוח לפני רודף, ספרות שכו-

גרשון שקד
גלות בספרות

יוצרים לנמעניהם; (ג) לפרוטוטיפים שאיפיינו את החברה היהודית וליחס שביניהם לבין מימושם הספרותי." ניתוח התהליך התרבותי-ספרותי הזה, עוקב אחר התפתחותה של הספרות העברית כספרות של מהגרים, שעקרו מן העיירה אל העיר ומן הערים אל מעבר לים, ואחר לשונה של קבוצה זו: לשון-הדיבור באידיש, לשון-הכתב בעברית. כמו כן מתוארת הפרובלמטיקה של מיל"חמת-הלשונות בין העברית לאידיש, עד לזיכרון העקרוני אם הספרות העברית היא "ספרות של שבט או ספרות של עם", כהגדרתו של הסופר אשר ברש, המקבלת במדינת ישראל מישנה-תוקף.

לדברי שקד: "התמורה ההיסטורית המהפכנית משנה את החומרים, הספרותיים ואת אופיו של קהילה-הקוראים. פרעות, מהפכה, הגירה והתיישבות מפנות את מקומן לשואה, מילחמה ותקומה. גם בעיות הרוח משתנות: מעמורה על מהות הרוח היהודית (המשך חילוני של מפורת דתית או חידוש ושינוי מתמיד של המסורת - אחד העם וברדיצ'בסקי), דרך לכטים על עתידה של האומה (עם עובד, דת העבודה, מושבות פועלים, שליח חל-קית או שלימה של הגלות - גורדון, ברנר), ועד לתייה על אופיה של החברה הישראלית החדשה. השאלות הנשאלות הן: האם החברה הישראלית היא המשכה של קבוצת העולים היהודית או שהיא ברירה חדשה (המנענים ומתנגדיה); מה צריך להיות אופיה של ההתיישבות הציונית; כיצד לפתור את העימות עם העם השכן (אנשי ברית שלום, הוגי תנועת העבודה, ברל כצנלסון ואח"רים)..."

הספר ראה אור בהוצאת "כתר" + הוצאת "הקיבוץ המאוחד"; 565 עמודים. ** כינוי לפרעות ביהודי רוסיה בשנים 1881-1882 לאחר רצח הצאר אלכסנדר ה-2 בידי מהפכנים.